

УДК 334.1

**І. П. Мігус,
М. В. Міненко**

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано питання боротьби з шахрайством і зловживанням службовими обов'язками. Розглянуто методику виявлення зловживань з боку персоналу на закордонних підприємствах та методи боротьби з ним. Простежено, що незважаючи на законодавчі та нормативні документи, шахрайство та інші види злочинів серед працівників різних ланок є поширеною проблемою і у нашій країні, і за її межами. Виокремлено основні напрями господарської діяльності, в яких втрати від шахрайства становлять найбільшу кількість.

Ключові слова: шахрайство, зловживання службовими обов'язками, фінансова звітність, малі підприємства, фінансові збитки, службове розслідування, сертифіковані фахівці з розслідування розкрадань.

Постановка проблеми. Нині питання боротьби з шахрайством та різними зловживаннями потребує дедалі більшої уваги [1]. Незважаючи на законодавчі та нормативні документи, шахрайство та інші

види злочину серед працівників різних ланок стали поширеною проблемою в нашій державі та за її межами. Зокрема, Асоціація сертифікованих експертів з шахрайства (ACFE) у своїй доповіді 2012 року підрахувала, що американські організації втрачають 5% від їхнього річного доходу через економічну злочинність різних видів, що на 2% більше ніж в 2010 році та на 5% – у попередній доповіді ACFE в 2009 році [2].

Стан дослідження. Проблематика розкриття способів шахрайства досліджувалась у роботах: Д. В. Березіна, А. Ф. Волобуєва, О. В. Волохової, В. І. Гаєнка. Методи боротьби зі зловживаннями та розкраданнями описані в роботах В. П. Лаврова, В. Д. Ларичева, Т. А. Пазинич, Г. М. Спіріна, С. Ю. Шарова, С. С. Чернявського, П. С. Яні та ін.

Щоб більш зрозуміло проілюструвати величину цієї оцінки, застосовуючи грошовий вимір, слід вказати, що вона становить 70,28 триліонів доларів США від валового світового продукту в 2012. Важливо зазначити, що ця оцінка заснована на колективній думці сертифікованих фахівців із розслідування розкрадань (CFEs).

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду виявлення та протидії шахрайству.

Виклад основних положень. Професійні шахрайства – це серйозні та наростаючі проблеми [3]. За допомогою експертів із питань економічної злочинності можна виявити її основні ознаки, встановити винних осіб і навіть відновити активи. Американські експерти з ACFE запропонували виокремити три основні категорії шахрайських схем:

- 1) незаконне привласнення активів шляхом помилкових рахунків, платіжних відомостей, шахрайства та скіммінгу;
- 2) корупція, шляхом отримання або пропонування хабара чи вимагання коштів від третіх осіб;
- 3) фінансова звітність, надана шляхом шахрайства, тобто приготування звіту із зазначеними фіктивними доходами або приховування витрат чи зобов'язань.

Із цих трьох категорій найпоширенішим є незаконне привласнення активів, на які припадає майже 89% всіх зареєстрованих випадків у дослідженні. Фактично з цією метою найчастіше відбуваються рейдерські захоплення. За даними ACFE, ця категорія шахрайства має найменшу суму збитків – середня вартість становить 150000 доларів.

Економічні злочини, що стосуються фінансової звітності, є найменш поширеними. Проте їхній збиток є найвищим, внаслідок чого компанії втрачають близько 2 мільйонів доларів [2].

Найпоширенішими видами шахрайства з першої категорії – незаконне привласнення активів – є платіжні схеми, метою яких є створення фіктивних компаній та виставлення рахунків роботодавця за неіснуючі послуги. Скіммінг – операції з банківськими картками – відбувається за умов, коли працівник приймає платежі клієнта без підтверджуючих документів з продажу. Інші загальні схеми шахрайства охоплюють крадіжки грошових коштів та матеріальних цінностей, фальсифікацію результатів інвентаризацій, витік комерційної таємниці або конфіденційної інформації про клієнтів, фальсифікації та подання звітів про витрати. Із 1 388 досліджуваних випадків економічної злочинності, 1379 містять інформацію про шахрайські схеми та, як наслідок, середню суму втрат у доларах. Останні становлять 140 000 доларів, і більше однієї п'ятої частини випадків стосувалися збитків у розмірі 1 000 000 доларів.

Швидке виявлення шахрайських схем часто є найвідповідальнішим аспектом у процесі розкриття злочину. Рішення повинні ухвалюватися швидко, щоб забезпечити докази, зменшити втрати й ефективно розслідувати стратегії шахрайства. Досліджуючи методи шахрайства, компанія має змогу запобігати подібним схемам у майбутньому, отримує досвід і може здійснювати перевірку на схожі види зловживань [6].

Наприклад, результат справи може суттєво змінюватися, якщо першим про передбачуване шахрайство дізнається керівництво організації, а не правоохоронні органи.

Крім того, аналіз, за допомогою якого спеціальні служби виявляють випадки шахрайства, дає розуміння ефективності контролю та інших антишахрайських заходів. Опитані під час дослідження респонденти надавали інформацію про те як проводиться розслідування махінацій на початкових етапах [2], що дає змогу виявити закономірності та інші цікаві дані про методи виявлення випадків економічної злочинності (рис. 1).

Мабуть, найпоширенішим напрямом у процесі розкриття шахрайства є метод початкового виявлення (попередження) з часу спостереження ACFE (з 2002 року). Так, у доповіді ACFE за 2010 рік управлінський контроль внутрішній аудит були, відповідно, другим і третім найбільш поширеним методом виявлення шахрайства.

Махінації, які вперше були зафіксовані в результаті дій правоохоронних органів, завдали збиток компанії в середньому в 1 000 000 доларів. Є декілька факторів, які можуть бути пов'язані з втратами в цій категорії, зокрема закон, що регламентує розслідування злочинів із великими фінансовими втратами.

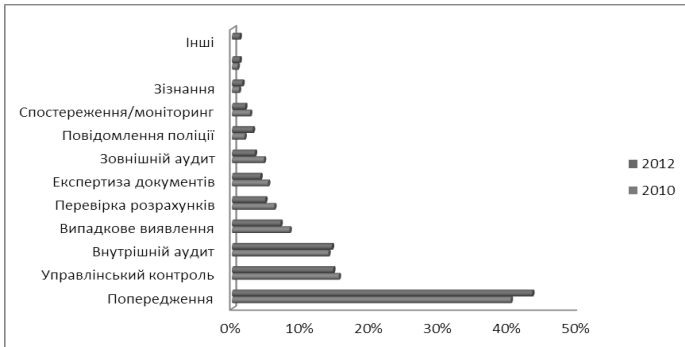

Рис. 1. Початкове виявлення професійного шахрайства

Як правило, злочини цієї категорії розкриваються швидше у зв'язку з величиною втрат (1000000 доларів), втрати, в результаті проведення зовнішнього аудиту (370 000 доларів), зізнання (225 000 доларів) і випадкове виявлення (166 000 доларів) – є найменш помітні методи виявлення через невелику грошову втрату (рис. 2).

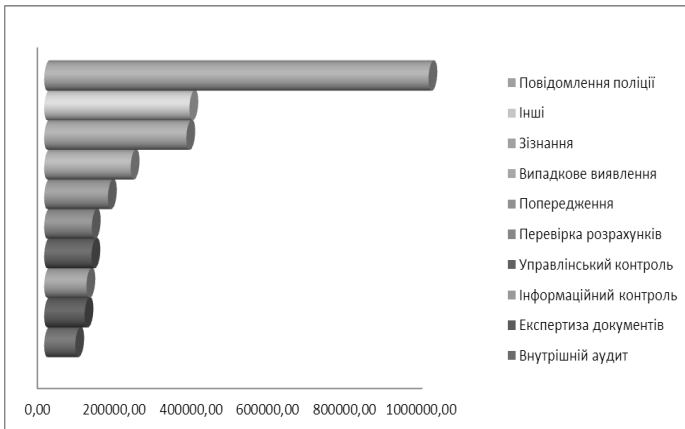

Рис. 2. Середні втрати за окремими методами виявлення шахрайства (\$)

Тобто, розкриття шахрайства цими методами, як правило, не є результатом конкретного внутрішнього контролю або заходів боротьби з шахрайством.

Навпаки, середні втрати від шахрайства, які були відкриті внутрішнім аудитом (81 000 доларів), експертизою документів (105 000 доларів), IT-контролем (110 000 доларів), управлінським контролем (123 000 доларів) і контролем рахунків (124 000 доларів), були істотно нижчими. Ця остання група методів виявлення відображає активні заходи з боку організації щоб зупинити шахрайство.

Ризик виявлення аудитором суттєвих викривлень звітності внаслідок шахрайства управлінського персоналу є вищим, ніж унаслідок шахрайства працівників. Причиною є те, що працівники вищих рівнів мають більше повноважень. Це дає їм змогу обходити процедури контролю, створені щоб запобігти аналогічним шахрайствам з боку інших працівників. Користуючись своїм службовим становищем, управлінський персонал може спонукати працівників здійснювати певні незаконні дії або вимагати від них допомоги у скоєнні шахрайств [5].

Безперечно є велика користь у виявленні шахрайських схем безпосередньо перед їх реалізацією, зокрема можливість обмежувати фінансовий та репутаційний збитки, заподіяні злочином. Аналізуючи тривалість професійного шахрайства, можна мати уявлення про можливі сфери діяльності організації, де трапляються випадки економічної злочинності. Середня тривалість злочину – кількість часу з моменту, коли можливість шахрайства було обдумано і доти, коли було виявлено – у всіх випадках дослідження становить 18 місяців. Проте тривалість випадків у кожній категорії шахрайства коливалась від 12 місяців (для готівкових схем виплат та безготівкових розрахунків) до 36 місяців (для зарплатних проєктів).

Для визначення найпоширеніших методів попередження необхідна спеціально розроблена система, яка допомагає окремим особам у діях із пошуку інформації [3].

Такі інструменти, як анонімні гарячі лінії або інтернет-портали, які дають змогу людям доповісти про зловживання, не побоюючись репресій або бути ідентифікованими, може допомогти полегшити цей процес. Є декілька причин чому людина, можливо, захоче анонімності під час надання інформації для попередження шахрайства, і дані вказують, що значна кількість попереджень надійшла анонімно (12%).

Наявність або відсутність гарячої лінії має цікавий вплив на шахрайство. Наприклад, організації з певними формами організації гарячих ліній на місці мають набагато вищу ймовірність того, що шахрайство буде виявлено (51%), ніж без таких пристосувань (35%).

Інше велике розходження між цими двома класами організацій спостерігається в шахрайстві, виявленому випадково. Шахрайство, виявлено випадково в організаціях із гарячою лінією, займає менше 3%, ніж в організаціях без гарячої лінії – 11% і більше.

Метод зовнішнього аудиту виявив шахрайства у 6% організацій без гарячих ліній, і тільки 1% в організаціях із гарячими лініями.

Близько 40% постраждалих організацій у дослідженні були приватними, а 28% – публічними, тобто більше двох третин жертв у дослідженні були некомерційними організаціями. Цей розподіл відповідає попереднім доповідям ACFE. Некомерційні організації становлять найменшу частину набору даних, на які припадає трохи більше 10% всіх зареєстрованих випадків.

Невеликі організації (з чисельністю менше 100 працівників) як і раніше є найпоширенішими жертвами в шахрайстві, хоча загальний розмір відмінності між категоріями порівняно невеликий. Крім того, малі підприємства становлять більшість комерційних організацій у багатьох країнах, тому розподіл випадків зміщується у бік великих організацій [4].

Ця різниця обумовлена принаймні частково більшою схильністю великих організацій створювати умови для зменшення шахрайства або мати у штаті сертифікованих фахівців із розслідування розкрадань (CFEs), що офіційно розслідують випадки шахрайства. Проте спостереження ACFE довели, що у невеликих (із чисельністю менше ніж 100 співробітників) та середніх організаціях (що налічують від 100 до 999 співробітників) – спостерігається постійне підвищення втрат від шахрайства, ніж у колег із більшою кількістю працюючих. Це відображає значну частку шахрайства в невеликих організаціях. Тому саме вони мають необхідність вводити в штат сертифікованих фахівців із розслідування розкрадань.

Через обмеженість ресурсами малий бізнес може бути особливо спустошений втратою коштів від шахрайства. На жаль, такі обмеження в більшості малих організацій часто означає мінімум інвестицій для боротьби з шахрайством, що робить ці організації більш вразливими до економічних зловживань.

Висновки. Професійне шахрайство є глобальною проблемою. Хоча деякі результати дещо відрізняються залежно від країни, більшість із тенденцій у шахрайських схемах та боротьба з ними схожі незалежно від того, де відбувся злочин.

Одним із ключових завдань правоохоронних органів є створення ефективної та стабільної системи підготовки фахівців, які будуть володіти технологіями розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, зокрема отриманих завдяки шахрайським схемам в обліку. Також із метою унеможливлення використання злочинцями доходів, отриманих шахрайським шляхом, доцільно широко застосовувати заходи своєчасного арешту активів відповідно до випадків [7].

Щоб звести до мінімуму можливості для шахрайства та зловживань, підприємству необхідно поліпшити внутрішній контроль, незалежний аудит, а також оптимізувати та удосконалити наглядові функції.

1. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України: Дослідження науково-технологічної сфери України. – К., 2013. – 23 с.
2. Звіт перед націями про шахрайство і зловживання посадовими обов'язками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf
3. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
4. Крутов В. В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва: монографія / В. В. Крутов. – К.: Фенікс, 2008. – 496 с.
5. Словник термінів недержавної системи безпеки / під заг. ред. В. Крутова. – К.: Університет «КРОК», 2008. – 86 с.
6. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій / І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук. – К.: КНТ, 2005. – 320 с.
7. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов: монография / под общ. ред. В. Г. Ткаченко, В. И. Богачева. – Луганск: Ровеньки, 2007. – 330 с.

Мигус И. П., Миненко М. В. Особенности выявления и противодействия мошенничеству: зарубежный опыт

Проанализирован вопрос борьбы с мошенничеством и злоупотреблением служебными обязанностями. Рассмотрена методика выявления злоупотреблений со стороны персонала на зарубежных предприятиях и методы борьбы с ним. Несмотря на законодательные и нормативные документы, мошенничество и другие виды преступлений среди работников различных звеньев стали распространенной проблемой как в нашей стране, так и за ее пределами. Определение полной стоимости профессионального мошенничества является важной частью для понимания глубины проблемы. Выделены основные направления хозяйственной деятельности, в которых потери от мошенничества составляют наивысшее количество.

Ключевые слова: *мошенничество, злоупотребление служебными обязанностями, финансовая отчетность, малые предприятия, финансовые убытки, служебное расследование, сертифицированные специалисты по расследованию хищений.*

Mihus I. P., Minenko M. V. Features detecting and combating fraud: foreign experience

Article is devoted to fighting fraud and abuse of official duties. The method of detecting abuse by staff at foreign enterprises and methods of combating it. Despite the legislative and normative documents, fraud and other crimes among employees of various parts became widespread problem in our country and abroad.

Professional fraud – is a serious and growing problem. With experts on economic crime can identify its main features, install the perpetrators and even recover assets. In article deals with American experts ACFE three main categories of fraudulent schemes. Determining the full cost of occupational fraud is an important part to understand the depth of the problem. The main directions of economic activity, losses from fraud which constitute the highest number.

One of the key tasks of law enforcement is an effective and stable system of training, which will have technology crime investigation related to the legalization (laundering) of proceeds, including those obtained through fraudulent schemes in the account. Also in order to prevent criminals using income derived by fraud, appropriate measures widely used timely seizure of assets according to cases.

Also in order to prevent criminals using income derived by fraud, appropriate measures widely used timely seizure of assets according to cases.

To minimize opportunities for fraud and abuse, the company needs to improve internal controls, independent audit and optimization and improvement of supervisory functions. In some cases it is possible to use specialized software and periodic testing of employees of enterprises in terms of the abuse of authority and embezzlement cases.

Key words: *fraud, breach of official duties, the financial statements, small businesses, financial loss, an internal investigation, Certified Fraud Examiners.*

Стаття надійшла 11 березня 2015 р.